

LIPIDY

Lipidy jsou látky rostlinného, živočišného i mikrobiálního původu. Nacházejí se především v buněčných membránách a v nervových tkáních. Jsou významným zdrojem tělesné energie, plní funkci tepelné izolace organismu a ochrany některých orgánů. Nerozpustnost lipidů ve vodě vede k jejich ukládání do tukových tkání v podobě zásobních látek. Mají hydrofobní (vodu odpuzující) vlastnosti, s čímž souvisí jejich schopnost vytvářet v organismu prostředí, ve kterém se rozpouštějí biologicky významné nepolární látky (vitamíny, hormony, léčiva, barviva).

Z chemického hlediska jsou lipidy **estery vyšších karboxylových (mastných) kyselin**. Podle složení je dělíme na **jednoduché** a **složitě**.

V jednoduchých i složitých lipidech jsou karboxylové kyseliny se **sudým** počtem uhlíků, s přímým (nerozvětveným řetězcem. Mohou být nasycené i nenasycené.

Nejčastěji se vyskytují:

Kyselina **palmitová** (hexadekanová), $\text{CH}_3\text{-(CH}_2\text{)}_{14}\text{-COOH}$

Kyselina **stearová** (oktadekanová), $\text{CH}_3\text{-(CH}_2\text{)}_{16}\text{-COOH}$

Kyselina **olejová** (*cis*-9-oktadecenová), $\text{CH}_3\text{-(CH}_2\text{)}_7\text{-CH=CH-(CH}_2\text{)}_7\text{-COOH}$

Kyselina **linolová** (*cis, cis*-9,12-oktadekadienová),
 $\text{CH}_3\text{-(CH}_2\text{)}_4\text{-CH=CH-CH}_2\text{-CH=CH-(CH}_2\text{)}_7\text{-COOH}$

JEDNODUCHÉ LIPIDY

Jednoduché lipidy kromě zbytku alkoholu a kyseliny neobsahují žádnou další složku.

Podle alkoholové části se dělí na acylglyceroly a vosky.

Acylglyceroly

Acylglyceroly (tuky, oleje) obsahují v molekule trojsytný alkohol glycerol (propan-1,2,3-triol), který může mít esterifikovanou jednu, dvě nebo tři hydroxylové skupiny. Podle toho vznikají mono-, di- a triacylglyceroly.

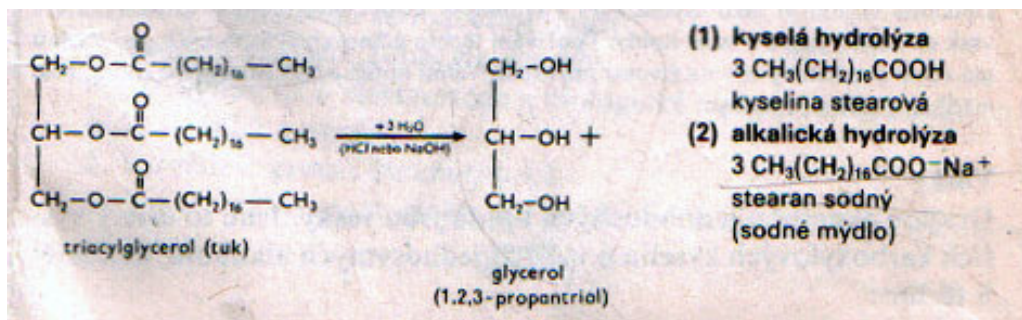
Jednoduché lipidy, které obsahují převážně nasycené karboxylové kyseliny, jsou za běžných podmínek tuhé – **tuky**. Obsahují-li větší podíl nenasycených karboxylových kyselin, jsou tekuté – **oleje**.

Čisté tuky jsou bezbarvé látky bez chuti a zápachu. Negativní vlastností tuků a olejů je jejich **žluknutí** způsobované bakterií zejména ve vlhkém a teplém prostředí. Nastává při tom oxidace na dvojných vazbách nenasycených karboxylových kyselin a štěpení jejich uhlíkatého řetězce. Vznikají různé aldehydy, ketony a nižší karboxylové kyseliny, které nepříjemně páchnou. Současně se znehodnocují i vitamíny rozpuštěné v tucích.

Katalytickou hydrogenací se z olejů získávají tuhé tuky. Postup se nazývá **ztužování tuků**.

Potrava musí obsahovat nenasycené karboxylové kyseliny, protože lidský organismus je neschopen syntetizovat. Patří do skupiny tzv. nepostradatelných- **esenciálních látek**.

Při hydrolyze acylglycerolů se štěpí esterová vazba za vzniku karboxylových kyselin a glycerolu. Hydrolyzu je možné provést působením silných minerálních kyselin (1) nebo alkalických hydroxidů. Účinkem NaOH nebo KOH vznikají mýdla. Tato alkalická hydrolyza se nazývá zmýdelnění.

Mýdla jsou sodné nebo draselné soli vyšších karboxylových kyselin. Sodná mýdla jsou tuhá, používají se jako čisticí nebo prací prostředky. Draselná mýdla jsou mazlavá, používají se k přípravě dezinfekčních prostředků.

Vosky

Druhou skupinou jednoduchých lipidů jsou **vosky**. Jsou to estery vyšších karboxylových kyselin a vyšších jednosytných alkoholů, nejčastěji těchto:

cetylalkohol, CH₃-(CH₂)₁₄-CH₂-OH

stearylalkohol, CH₃-(CH₂)₁₆-CH₂-OH

myricylalkohol, CH₃-(CH₂)₂₉-CH₂-OH

Vosky mohou být původu rostlinného i živočišného. Rostlinné vosky tvoří ochranný povlak listů. Živočišné vosky jsou např. vorvaňovina (z mozku vorvaně), lanolin z ovčí vlny a včelí vosk. Vosky se používají ve zdravotnictví a kosmetice k výrobě mastí a krémů, k výrobě svíček apod.

SLOŽITÉ LIPIDY

Složité lipidy se od jednoduchých liší tím, že v molekule mají kromě karboxylové kyseliny a alkoholu ještě další složku:

Fosfolipidy obsahují esterově vázanou kyselinu fosforečnou

Glykolipidy mají sacharidovou složku – glukosu nebo galaktosu

Složité lipidy se vyskytují ve všech rostlinných i živočišných buňkách, zejména v biologicky nejaktivnějších tkáních a orgánech – v mozku, v míše, v srdci. Jsou důležitou složkou buněčných membrán, kde zajišťují heterogenitu prostředí v buňce.